

Ahmed Mehmedović

HADŽI HAFIZ MUHAMMED BAQI DŽINO-ZADE

- sarajevski kadija, vakif, kaligraf i bibliofil

Mnoge ličnosti iz historije Bosne i Hercegovine i Bošnjaka ostale su do danas za širu javnost nepoznate. Tek u novije vrijeme pokazuje se nešto više interesa za naše zaslužne ljude. Zahvaljujući radovima Bašagića, Kreševljakovića, Handžića, Šabanovića, Hasandedića, Traljica i drugih otrgnuti su od zaborava mnogi ugledni Bošnjaci: državnici, vakifi, muftije, muderrisi, književnici, umjetnici, alimi. Unatoč tome mnogo je zaslužnih Bošnjaka i do danas ostalo nepoznato. Spominjani su samo usputno u radovima gore navedenih i drugih istraživača, ali su izostale njihove potpune biografije. Takav je slučaj i sa kadijom, vakifom i kaligrafom hafizom Muhammedom Bakijem Džinom, o kojem ovdje govorimo. O hafizu Bakiju do danas nije napisan zaseban tekst.

Ovo je pokušaj da se prezentira biografija hafiza Džine i da se valorizira njegov dopinos islamu i društvu u kojem je živio i djelovao te da se kaže nešto o njegovim precima i potomcima.

Hadži hafiz Muhammed-efendija Baki pripadao je uglednoj, aginskoj sarajevskoj porodici Džino (Džinić)¹, čiji su preci, prema porodičnoj tradiciji, doselili iz Banje Luke. U banjalučko-sarajevske porodice spadaju i Đumišići, Spahe, Vajzovići, Husedžinovići i druge.

Džine su uglavnom bili posjednici, ali su se bavili i trgovinom, sudskom strukom, zanatstvom. Bašeskija bilježi da je 1779. godine u Sarajevu umro neki Džino, knjigovezac i knjigovezački ćehaja za koga kaže da “u knjigovezačkom zanatu bijaše pravi majstor” i da je “umro od iznemoglosti i starosti”.² Kao age bili su obavezni učestvovati u odbrani Bosne i Hercegovine i odazivati se na vojne obaveze.

Džine su stanovali u mahali mesdžida Kebkebir hadži Ahmeda na Kovačima, a jedna ulica pri dnu te mahale, po njima, i danas nosi naziv Džinin sokak ili Džinina ulica.

1 U izvorima se nailazi na dva oblika ovog prezimena: *Ġino* i *Ġino-zāde* (Džinić).

2 Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis* (Prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović), Sarajevo, 1987., str. 180.

Najraniji Džino za koga znamo je Ahmed-čelebi Džino, koji je kao svjedok potpisan na vakufnami Salih-age Ćurčića od 29. novembra 1736. godine.³ Titula *čelebi* svjedoči o tome da je Ahmed-efendija Džino bio učen i uvažavan čovjek.

Na drugom listu rukopisa R-107 iz Zbirke orijentalnih rukopisa Provincijalata hercegovačkih franjevaca u Mostaru ispisana je jedna pjesma u kojoj se spominje Sarajevo i Salih-efendija Džino, vjerovatno amidža hafiza Bakija. Prijepis je iz 1757. godine.⁴

U izvorima se spominje i Muhammed Bekir-efendija (možda je krivo pročitano, a treba Muhammed Baki-efendija), koji je skupa s bratom Husein-ogom, od 1785. godine pa nadalje, bio zakupnik badž-pazara u Sarajevu. Oni su prihode od te zakupnine dijelili napola sa ženom princa, a kasnije sultana Selima, Tabi-Safom. Za 32 godine braća Džine nisu u Istanbul slali sultaniji njen dio, pa je 1817. godine stigla carska zapovijed da se to učini. Džine se presabraše, pa joj poslaše 1.600 groša.⁵

Zna se i za Abdi-agu Džinu (umro prije 1878.), koji je bio oženjen Ummi Gulsum-hanumom, kćerkom Mustaj-bega Džennetića, jednog od najuglednijih i najimućnijih ljudi iz sarajevske prošlosti. Ummi Guslum je umrla 1878. godine, a ukopana je u mezarju na Kovačima.⁶ Od ostalih Džina ukopanih na istom mjestu Mujezinović je evidentirao Munla Numana Džinu (u. 1800.) i Ib⁷rahim-agu Džinu (u. 1805.).

Otac hafiza Muhammeda Bakija Džine, hadži Muhammed-aga Džino, sin Abdullahov, bogati je sarajevski posjednik i trgovac. Njegov sin ga imenuje hasećijom, što znači da je ranije služio kao pripadnik odabranog odreda vojske na dvoru, čime je stekao pravo na titulu age.⁸ Bašeskija se o njemu u svom *Ljetopisu* lijepo izražava: „Hadži-Muhammed Džino, hasećija, popularan čovjek. U Beogradu je stekao imetak koji je iznosio 100 kesa. Bijaše pametan. Turski je lijepo govorio. Bio je darežljiv. Družio se s vezirima. Umro je kao putnik u Beogradu”. Na hadždž je putovao 1783. godine sa još

3 Bakir Tanović, *Ćurčića vakuf, prilog historiji grada Sarajeva*, Sarajevo 2000., str. 65.

4 Hivzija Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Provincijalata hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 1961., str. 31, rukopis.

5 Vladislav Skarić, *Izabrana djela I*, Sarajevo, 1985., str. 186.

6 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine II*, Sarajevo, 1977., str. 150.

7 Mehmed Mujezinović, *Sarajevske hadžije II polovine XVIII vijeka, Glasnik VIS-a, XXVII/1964., br. 7-9, str. 334.*

8 Vidi bilješku u rukopisu R-3169 Gazi Husrev-begove biblioteke; Abdullah Škaljić, *Turcizmi*, Sarajevo, 1957., str. 331, rukopis.

dvojicom Sarajlija, hadži-Jahja Alijom Jabučarom, trgovcem, i hadži-Mustafom Misirlijom, pisarom u sarajevskoj Mehkemi, pa je, prema tome, umro iza 1783. godine.

Muhammed-aga Džino spada u red značajnih sarajevskih vakifa. Osnovao je dva mekteba. Prvi, muški mekteb, nalazio se u Čekrekči Muslihuddinovo mahali. Za njegovo izdržavanje hadži Muhammed-aga je uvakufio jedan han i jednu magazu te odredio da se prihodi troše za popravku vakufskih zgrada i za plaću mu'allimu od 30 forinti.⁹ Džinin han je bio na Kovačima, mogao je primiti 20 ljudi i 20 konja.¹⁰ Drugi se nalazio u Hubjaraginoj mahali, a za njegovo izdržavanje Džino je uvakufio ženski hamam, poznat kao Mehmed-pašin hamam, koji se nalazio u Šejh Ferrah mahali.¹¹ Ovaj jednostruki, potkupolni hamam izgrađen je prije 1554. godine, a Džino ga je otkupio prije 1771. godine. Iza 1848. godine porušen je, a od njegovog materijala napravljen je jedan han. Original Džinine vakufname od 27. safera 1185. (11. lipnja 1771.) godine nalazio se u arhivu Muhammeda Enverija Kadića. Iz Džininog je vakufa 1782. godine izgrađen drveni most na Bendbaši u Sarajevu.¹²

U *Ljetopisu sutješkog samostana* Bono Bonić spominje hadži Džinu 1777. godine kao "jednog od prvijeh ljudi od šehera, (pravog) čovika" koji se kod munle redovno zauzimaao za fratre.¹³

Hadži Muhammed-aga Džino imao je brata Salih-efendiju, ali o njemu nemamo podataka. Na početku rukopisa komentara Šejh-Sadijevog *Bustāna*, koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, hafiz Muhammed Baki Džino ostavio je zapis da je rukopis otkupio iz ostavine njegovog amidže Sali-efendije, a zatim ga uvakufio.¹⁴

Hadži hafiz Muhammed Baki rođen je u Sarajevu oko polovine 18. stoljeća. Nekada se potpisivao kao Muhammed Abdalbaki (i sin mu se potpisivao kao Abdalbaki), a češće samo Muhammed Baki Džino ili Džino-zade. Sin je spomenutog hadži Muhammed-age Džine.¹⁵

9 Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo*, str. 56; *Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1889.*, str. 137.

10 Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela* IV, Sarajevo, 1991., str. 261.

11 Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela* III, Sarajevo, 1991., str. 59.

12 Isto, str. 210.

13 Bono Benić, *Ljetopis sutješkog samostana*, Sarajevo-Zagreb, 2003., str. 291.

14 Haso Popara, *Katalog* GHB, London-Sarajevo, 2008., sv. 16, str. 526-527.

15 Vidi L. 1a rukopisa R-1509 Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu; Kasim Dobrača, *Katalog* Gazi Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, 1963., sv. 1, str. 311.

Mekteb i medresu završio je u Sarajevu, a onda studirao u Istanbulu. Tu je kupovao rukopise od knjižara kako sam bilježi na jednom rukopisu čiji je vlasnik bio.¹⁶ Ne znamo koliko je godina proveo na naukovanju niti tačnu godinu kada se vratio. Nakon završenog školovanja posvećuje se kadijskom pozivu. Bašeskija ga već 1780. godine spominje među sarajevskim kadijama koji čekaju namještenje. Ljetopisac spominje prijateljstvo između Džine i tadašnjeg sarajevskog mulle: “Mulla-efendija nije bio nikako susretljiv i obazriv prema kadijama, a s obzirom na to da prema Džini bijaše sasvim prijazan, to protiv mulle počеше praviti mahzare i u gradu se stvoriše tri stranke: jedni praviše mahzar u kojem su isticali lijepe osobine i dobrotu Džine, drugi isticahu njegove loše strane, a jedni se samo svađahu i prepirahu.”¹⁷

Devet godina kasnije hafiz Džino se spominje u vezi sa jednom neutemeljenom optužbom. Iz murasele sarajevskog kadije iz 1789. godine vidi se da je naloženo da se pusti iz pritvora Židov Rafael, kojeg je optužio hafiz Džino, a krivnja nije dokazana.¹⁸ Ovo je dobar primjer pravičnosti, tako često osporavane, ondašnjeg sudstva. Jedan ugledan sarajevski hafiz, pa još kadija, gubi proces pred sarajevskim kadijom u sučeljavanju sa “nezaštićenim” Židovom!

Kao kadija hafiz Džino je djelovao u Nevesinju,¹⁹ Novom Pazaru,²⁰ Bosanskoj Dubici.²¹ Beratom od 15. šabana 1227. (24. augusta 1812.) godine, Muhammed Baki je imenovan kadijom kadiluka Kostajničke bekije sa sjedištem u Dubici, sa berivom od 499 akči.²² Posjedovao je značajnu zbirku orijentalnih rukopisa koju je kao evladijet vakuf ostavio svome muškom potomstvu, a za mutevelliju odredio najstarijeg sina kojemu nije navedeno ime. Njegov sin Abdalbaki, vjerovatno najstariji, prenio je 1867. godine

16 Vidi bilješku na naslovnoj str. rukopisa R-700 GHB; Dobrača, *Katalog* GHB, Sarajevo, 1979., sv. 2, str. 770.

17 Bašeskija, *Ljetopis*, str. 203.

18 Arhiv GHB, A-748/TO.

19 Vidi kraj rukopisa R-530 Gazi Husrev-begove biblioteke. U bilješci, doduše, ne piše da je u Nevesinju boravio u svojstvu kadije, ali se to podrazumijeva. Da je u Nevesinju bio samo nekim poslom ili na proputovanju ne bi imao vremena prepisivati tako obiman rukopis kao što je zbornik fetvi.

20 Vidi bilješku na L. 139 rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke, R-484.

21 Arhiv GHB, A-1127/TO.

22 Vidi prethodnu bilješku te zapise na kraju rukopisa R-530, R-484 Gazi Husrev-begove biblioteke; Hašim Šerić, “Iz prošlosti Dubice”, *Novi Behar*, XVI/1944., br. 3, str. 41; Dobrača, *Katalog* GHB, sv. 2, str. 810-811; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine* II, Sarajevo, 1977., str. 141.

rukopise u opći vakuf što se vidi iz bilježaka i otisaka njegovog velikog ovalnog pečata na mnogo mjesta u rukopisima te zbirke. Većinu rukopisa hafiz Muhammed Baki otkupio je od starih sarajevskih porodica, ali je više njih i sam prepisao. Tako je 1792. godine otkupio zbirku fetvi *Fatāwā 'Atā'ullāh-efendi* "iz ostavine umrlog Hajri-zade (Abdullah-efendije) za deset groša". Danas se ovaj rukopis nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, R-412. Ovaj zbornik, uz zbornike *Fatāwā šayh al-islām Yahyā Čalabī* i *Fatāwā Ahmadiyya* našeg Ahmeda Mostarca, služio je kadiji Džini u njegovoj sudskoj praksi. Bakijevi rukopisi su bili pohranjeni u Osman Šehdijinoj biblioteci kraj Careve džamije u Sarajevu, a kada je ta biblioteka srušena radi izgradnje Sarajevskog muftijstva, prebačeni su u Gazi Husrev-begovu biblioteku gdje se i danas nalaze. Tu je bilo iznimno vrijednih, starih i nepovnljivih rukopisa, među kojima se ističu djela klasika islamske književnosti. Izdvojićemo samo dva rukopisa. Rukopis *Divana* najvećeg lirskog perzijskog pjesnika Hafiza Širazija (u. 1389.) prepisan, vjerovatno, u 16. stoljeću, na perzijskom jeziku, R-1366. Osim vanredno lijepe kaligrafije rađene *ta'liq* pismom i prelijepog floralnog 'unvana na početku, rađenog u zlatu i bojama, u rukopisu se nalazi pet veoma lijepih minijatura koje ilustriraju tekst. To je jedan od rijetkih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke sa klasičnim perzijskim minijaturama. Više je puta predočen našoj javnosti, pa ga ovdje ne treba ponovo predstavljati i šire opisivati.²³

Drugi rukopis iz Džinića zbirke čini enciklopedijsko djelo *Ma'rifatnāma-i Haqqī*, autora šejha Ibrāhīm-a Haqqī-ja al-Arḍurūmī-ja al-Ḥanafī-ja, na turskom jeziku. Osim prekrasne kaligrafije, rađene *nashī* pismom, rukopis je ukrašen brojnim i dopadljivim ilustracijama, tabelama, grafikonima u boji koji objašnjavaju tekst. Rukopis je veoma vrijedan i reprezentativan.²⁴ Da su Džinići uvakufili samo ova dva rukopisa, zavrijedili bi istaknuto mjesto među vakifima neprocjenjivo vrijednih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke. Njihova zbirka, međutim, broji više od stotinu rukopisnih kodeksa, sa oko 130 djela, iz različitih oblasti islamskih i općih nauka.²⁵ Značajan dio rukopisa je iz šeri'atskog prava, posebno zbornici fetvi, od kojih je neke i sam hafiz Muhammed Baki prepisao, o čemu ćemo niže

23 Ismet Rizvić, "Illuminirani rukopisi...", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Sarajevo, 1972., knj. 1, str. 75-89; Haso Popara, "Iz rukopisnog blaga Gazi Husrev-begove biblioteke", *Preporod* br. 3/821, 1. februara 2006., str. 43.

24 R-105 Gazi Husrev-begove biblioteke; Dobrača: *Katalog GHB*, sv. 1, str. 11. i 554.

25 Do sada je katalogizirano 85 kodeksa sa oko 100 djela iz zbirke hafiza Džine i njegovog sina Abdulkakija. Samo u katalogu br. 2 obrađen je 41 kodeks.

govoriti. Ima tu i rukopisa iz egzaktnih nauka, medicine, astronomije, te iz lijepih književnosti, filozofije, logike, jezikoslovlja. Ova vrijedna zbirka treba da bude predmet posebnoga rada.

Hafiz Muhammed-efendi Baki Džino-zade sebi je osigurao mjesto i među značajnijim sarajevskim vakifima. Primjerice, on je 1813. godine uvakufio za džamiju Kebkebir hadži-Ahmeda (Miščina) u Sarajevu svoj konak i više objekata za popravak i održavanje ove poznate sarajevske džamije. Jedan hudždžet o vakufljenju hafiza Džine iz 1813. godine čuva se u turskom arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke.²⁶

Trinaest godina ranije za istu je džamiju hadži Fatima, kćerka hadži Ahmed-age Džine, uvakufila jednu magazu na Varoši i nad njom dvije sobe, a prihod namijenila za kandilje ove džamije.²⁷

Brinuo se i za održavanje sarajevskih vodovoda i česama. On je uvakufio dio svoga imetka za održavanje dvije česme u Kromolju i Nahorevu te dvije česme uz odžak u Slatini. O ovome je ostavio vakufnamu iz 1814. godine.²⁸ Ove česme su porušene, jedino je preostala česma u Nahorevu, koja i danas služi mještanima i putnicima namjernicima.

Iz popisa sarajevskih mekteba koji se nalazi u *Mağmú'i* Sejfullah-efendije Hadžihusejnovića, mlađeg Muvekkitovog brata, koja je pisana oko 1878. godine, vidljivo je da je Baki Džino utemeljitelj jednog sarajevskog muškog mekteba koji se nalazio u mahali poznatoj kao Medrese. Taj je mekteb tada već bio napušten i porušen. On je ostavio i jedan evladijjet-vakuf.²⁹

Hafiz Džino je bio zakupnik mukate za vosak sve do smrti.³⁰

Iz Sulejman-pašine bujuruldije iz 1816. godine vidi se da je hafiz Džino imao čiftluk u rogatičkom kadiluku. Prema izdvojenoj svoti novca za rogatičku menzilhanu (200 groša) jasno je da je njegov čiftluk spadao među vrednije čiftluke toga kraja.³¹

26 Arhiv GHB, A-1336/TO.

27 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine* I, Sarajevo, 1974., str. 274.

28 Sidžil sarajevskog kadije br. 54, str. 101; Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela* III, Sarajevo, 1991., str. 179.

29 Hajudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918.*, Sarajevo, 1983., str. 56; *Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1889.*, str. 139.

30 Arhiv GHB, A-1099/TO.

31 Avdo Sućeska, "Popis čifluka u rogatičkom kadiluku", *POF*, XIV-XV/1964-65, Sarajevo, 1969., str. 192-193.

Sačuvan je i ferman iz 1812. godine, izdan na molbu kadije hafiza Muhammeda Bakija Džine koji je, u skladu sa tada važećim zakonom, uzeo na tapiju posjed u selu Biratići nakon smrti Mehzade, kćerke Husejnovce, koja je umrla bez djece. Njen muž hadži Osman i amidžići Hasan i Ibrahim, nemajući prava nasljedstva, uzeli su silom ovu zemlju u posjed i ovim se fermanom odstranjuju.³²

Imao je imanje i kraj Nove Kasabe kod Zvornika, gdje je često odlazio i odmarao se. Tu je i umro 1822. godine i ukopan u haremu Musa-pašine džamije. Nad mezarom su mu se do posljednjeg rata nalazili lijepi, klesani nišani od bijelog krečnjaka, djelo sarajevskih klesara. Nišani su bili visoki oko jedan metar, a uzglavni se završavao mušebek turbanom kako i dolikuje jednom alimu i istaknutom kadiji. Na jednoj strani nišana bio je uklesan stihovani tarih na turskom jeziku:

“El-Fatiha.

Džinić spada u ešraf časnih kadija,

Napustio je Prolaznu i otišao u Vječnu kuću.

To jest Abdu-l-Baki hafiz Muhammed-efendija,

Koji pripadaše bosanskom ešrafu i bijaše poznat kao darežljiv čovjek.

Neka mu njegova darežljivost bude svjetlom u kaburu.

Izađe mu lijep bronogram: Bakiju neka Stvoritelj nagradi.

Godina 1238. (1822.)”³³

Džino je imao najmanje dvojicu sinova, Abdu-l-Bakija, koji je očevu zbirku rukopisa uvakučio 1867. godine i Muhammed-pašu-efendiju koji je umro 1828. godine i ukopan u mezarju na Kovačima u Sarajevu. Nad njegovim mezarom, ograđenim santračem, i danas se nalaze kameni nišani od kojih je uzglavni sa mušebek turbanom. Na jednoj strani nišana uklesan je tarih u prozi, na turskom jeziku, u sedam redova:

O Ti Koji opraštaš grijeha.

Merhum, Božijoj milosti i oprost u pućeni

Džino Muhammed-paša-efendija,

sin hadži-hafiza Baki-efendije.

Za njegovu dušu, Fatiha.

Godina 1243. (1828).³⁴

32 Arhiv GHB, A-1129/TO.

33 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine* II, Sarajevo, 1977., str. 141.

34 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine* I, Sarajevo, 1974., str. 145.

I Muhammed je, dakle, pripadao ulemi, ali je zbog nekih zasluga zaradio i titulu paše. Pretpostavljamo da se profesionalno nije bavio ulemanskim pozivom jer je materijalno bio posve neovisan. Iz ovog tariha saznajemo da je njegov otac Muhammed Baki obavio hadž, vjerovatno u poznim godinama, jer se ranije nije potpisivao sa titulom hadži. Kćerka Muhammed-paša-efendije, Afifa-hanuma, umrla je 1841. godine i ukopana kraj oca u mezarju na Kovačima.³⁵ Njen uzglavni nišan je vrijedan i zbog toga što je na njemu sačuvan stihovani tarih pjesnika Es'ada, koji do danas nije uveden u naše pjesnike koji su pjevali na orijentalnim jezicima.³⁶

Hafiz Džino je imao i kćerku Hatidžu Nuri-hanumu, koja je umrla 1844. godine i također ukopana na Kovačima.³⁷

Hafiz Muhammed Baki Džino spada među bolje sarajevske kaligrafe, odnosno prepisivače orijentalnih rukopisa. Sačuvalo nam se deset njegovih rukopisa sa više djela, a svi su pohranjeni u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Opisat ćemo sve do danas poznate Džinine rukopise i tako mu se, koliko-toliko, odužiti za uloženi trud. Bio je toliko imućan da je mogao kupiti svaki rukopis koji poželi, i kupovao je, ali je ljubav prema nauci i lijepom pisanju bila jača, pa se često i sam prihvatao kalema i divita. Uglavnom je prepisivao djela iz šeriatskog prava, a popularni *Zbornik fetvi* Ahmeda Mostarca prepisao je dva puta. Svi su njegovi rukopisi, osim dva, urađeni *ta'lik* pismom, na arapskom i na turskom jeziku. Vjerujemo da je Džino imao još rukopisa koji su propadali u požarima koji su tako često pustošili Sarajevo i druge gradove po Bosni i Hercegovini.

- Prvi njegov rukopis potječe iz 1790/91. godine. Počeo ga je prepisivati u Nevesinju, a dovršio u Sarajevu, 19. ramazana. Riječ je o zborniku fetvi *al-Fatāwā al-Aḥmadiyya*, autora Aḥmada ibn Muḥammada al-Mostārīja (Mostarca), na turskom jeziku. Rukopis je ispisan na 176 stranica srednjeg formata, lijepim, sitnijim i složenim *ta'liq* pismom. Tekst je pisan crnom, a linije koje označavaju istaknute riječi crvenom tintom. Tekst na prve dvije stranice uokviren je širim zlatnim trakama i tanjim crnim linijama, a na ostalim stranicama crvenim linijama. Na marginama ima komentara pisanih istom rukom. Papir je bijel, čvrst, a povež polukožni. Spčetka su bilješke iz

35 Isto, str. 147.

36 Kod nas postoje čak četverica Es'ada koji su pisali stihove na turskom jeziku i koje treba razlikovati: Es'ad-efendija Muftić iz Travnika, Es'ad-efendija Uzunić, Es'ad-efendija Kulović i Es'ad-efendija Mačković, svi iz Sarajeva. Tarih Afifi-hanumi spjevao je Es'ad-efendija Mačković, što Mujezinoviću nije bilo poznato.

37 Mujezinović, *Islamska epigrafika* I, str. 152.

fikha i sadržaj, a na naslovnoj stranici bilješka vakifa i dva otiska njegovog pečata. Uvakufio Abdulkaki Džino-zade. Rukopis se čuva u Gazi Husrevbegovoj biblioteci, R- 530.³⁸

- Drugi po redu Džinin rukopis čini kodeks od tri djela iz 1799. godine: *al-Qawl al-mutawāṭī fi Šarḥ Qašida ad-Dimyāṭī*, komentar poznatoj kasidi o Božijim lijepim imenima, autor Muḥammad ibn Aḥmad al-Ġazā'irī, Šamsuddīn (u. 1726.), na arapskom jeziku; *al-Qašida ad-Dimyāṭiyya fi at-tawassul bi asma' Allāh al-ḥusnā*, kasida o Božijim lijepim imenima i dovi pomoću njih, autor Muḥammad ibn Aḥmad aḍ-Ḍayrūṭī ad-Dimyāṭī al-Mišrī, Šamsuddīn (u. 1515.), na arapskom jeziku i *Ma'rifat-nāma*, enciklopedijsko djelo o tesavvufu i moralu, autor Šayḥ Ibrāhīm Haqqī ibn Darwīš al-Arḍurūmī aš-Šūfī al-Ḥanafī (u. 1780.), na turskom jeziku. Cio kodeks sastoji se od 210 stranica većeg formata, ispisan lijepim *nashī* pismom, crnom tintom, naslovi i tekst osnovnog djela crvenom. Tekst je uokviren crvenom linijom. Papir je žućkast, a uvez kartonski sa kožnim hrbatom. Na prvom listu postoji bilješka prepisivača da je ovaj rukopis uvakufio, a za mutevelliju određuje svoga najstarijeg sina. Na više mjesta u rukopisu nalaze se otisci pečata hafiza Džine i njegovog sina koji je očeve rukopise uvakufio 1867. godine. Rukopis se čuva u Gazi Husrevbegovoj biblioteci, R-328.³⁹

- Sljedeća dva djela koja su uvezana u jedan kodeks Gazi Husrevbegove biblioteke, R-484, hafiz Muhammed Baki Džino prepisao je u Novom Pazaru 1800. godine. Prvi rukopis predstavlja ponovo *Zbornik fetvi (al-Fatāwā al-Aḥmadiyya)* Ahmeda Mostarca, a drugi djelo *Maldža' al-quḍāt 'inda ta'ārud al-bayyināt* (kraće djelo o postupku šeri'atskih sudova u slučaju kontradiktornih dokaza), autora Abū Muḥammada Ġanima ibn Muḥammada al-Baġdādīja, na arapskom jeziku. Prvi rukopis je prepisan *nasta'liq*, a drugi *nashī* pismom, a sve je pisano sigurnom i uvježbanom rukom. Tekst je pisan crnom, a linije koje ističu pojedine riječi crvenom tintom. Tekst je uokviren crvenim linijama, osim prve dvije stranice prvog djela, a spočetka drugog djela nalazi se jednostavan unvan u vidu kubbeta, na crnoj i smeđoj podlozi poprskanoj zlatom. Na marginama prvog djela ima dosta komenatara i fetvi pisanih rukom prepisivača. Na početku rukopisa: izvodi iz djela *Ahlāq Alā'ī*, sadržaj pisan u poljima oblika baklave, crnom i

38 Dobrača, *Katalog* GHB, sv. 2, str. 809-810; Muhamed Ždralović, *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima* II, Sarajevo, 1988., str. 225.

39 Haso Popara, *Katalog* GHB, London-Sarajevo, 2008., sv. 16, str. 384-386.

crvenom tintom, bilješke o prepisivaču, vlasniku i vakifu. Papir je žućkast, glat, a povez s klapnom kožni, originalan, sa utisnutim ornamentima.⁴⁰

- Dvije godina kasnije Džino je prepisao djelo iz stilistike *Talbīṣ al-Miftāḥ* (Kompendij popularnog as-Sakkākījevog djela *Miftāḥ al-‘ulūm*), autora Muḥammada ibn ‘Abdurrahmāna al-Qazwīnīja, poznatoga kao Haṭīb Dimašq (u. 1338.), na arapskom jeziku. Rukopis je rađen lijepim i složenim *ta‘līq* pismom, na 120 stranica srednje veličine. Tekst je pisan crnom, a naslovi i linije koje označavaju istaknute riječi crvenom tintom. Papir bijel i žućkast, hrapav, a povez kartonski sa kožnim hrbatom. Spočetka je bilješka u kojoj se kaže da je ovaj rukopis uvakufio svojoj djeci Muhammed Baki Džino-zade, i otisak njegovog pečata iz 1811. godine. Rukopis se vodi pod brojem R-2363.⁴¹

- Iste godine Džino je prepisao djelo iz stilistike *al-Muḥtaṣar -Šarḥ Talbīṣ al-Miftāḥ*, autora Mas‘ūda ibn ‘Umara ibn ‘Abdullāha at-Taftāzānīja (u. 1389.), na arapskom jeziku. Rukopis zaprema 430 stranica srednje veličine, a rađen je lijepim, složenim, *ta‘līq* pismom, pisanim tupim perom. Tekst je pisan crnom, a naslovi i linije iznad komentiranog teksta, crvenom tintom. Papir je bijel, glat, a uvez polukožni s klapnom, dobro očuvan. Rukopis se završava kolofonom i bilješkom da ga je prepisao *Muhammed Baki ibn al-hadži Muhammed*, u Sarajevu, u prvoj dekadi rabī‘-u-l-awwala 1217. (4.-14. maja 1802.) godine. Na početku rukopisa je bilješka o prepisivačevom uvakufljenju djela, a ispod toga dva pečata ovalnog oblika. Na prvom piše: *Hasbiyallāhu ‘abduḥu Muḥammad Bāqī*,⁴² a na drugom: *Vaqf ‘Abdulbāqī-efendī Ğīno-zāde, 1284. (1868.) godine*. Ovaj drugi pečat je njegovog sina koji je Džinin evladijjet vakuf pomenute godine učinio općim. Rukopis se vodi pod brojem R-323.⁴³

- Godine 1810. Džino je, iz autografa, prepisao djelo o metodici nastave *Is‘āf al-minna fi šarḥ itḥāf al-ġanna*, autora Aḥmada al-Albustānīja (u. 1813.), na arapskom jeziku. Rukopis je sačinjen lijepim *ta‘līq* pismom na 168 stranica srednje veličine. Tekst je pisan crnom, a komentirani dio crvenom tintom. Crvenom su tintom pisani i naslovi poglavlja na rubovima listova te linije koje naglašavaju pojedine riječi. Na početku su stihovi, bilješ-

40 Dobrača, *Katalog GHB*, sv. 2, str. 811; Ždralović, *Prepisivači II*, str. 225.

41 Haso Popara-Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, London-Sarajevo, 2000., sv. 7, str. 50.

42 Otisci pečata hafiza Bakija nalaze se i u drugim rukopisima GHB biblioteke, naprimjer: R-1774, R-3176, R-269, R-217, R-1561.

43 Haso Popara-Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, London-Sarajevo, 2000., sv. 7, str. 98-99.

ke o uvakufljenju rukopisa i sadržaj djela, pisan rukom prepisivača. Rukopis se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-534.⁴⁴

Sljedeća tri Džinina rukopisa su bez godine prijepisa:

- *Fatāwā šayḥ al-islām Yaḥyā Čalabī*, zbornik fetvi šejhu-l-islama Jahja-a Čelebija, na turskom jeziku. Rukopis je urađen lijepim, složenim, sitnijim *ta'liq* pismom na 574 stranice srednje veličine. Tekst je pisan crnom, a istaknute riječi i naslovi crvenom tintom. Prve dvije stranice uokvirene su zlatnom trakom i tanjim crnim, a ostale crvenim linijama. Na marginama ponegdje ima komentara. Papir bijel i žućkast, a povez kožni, originalan, sa krasnim, pozlaćenim ornamentima na sredini korica i na klapni. Na početku je sadržaj, bilješke o ranijim vlasnicima i uvakufljenju rukopisa te otisci pečata prepisivača i njegovog sina. Na kraju rukopisa su dva stiha na perzijskom jeziku i podulja fetva o hilafetu. Nije navedena godina prijepisa, ali je to bilo svakako oko 1791. godine jer iz te godine potječe prepisivačeva bilješka na početku rukopisa. Rukopis pripada Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-265.⁴⁵

- *Šakk Ibn Hāḡib* ili *Biḡā'a al-ḥukkām fī iḥkām al-aḥkām* (Zbirka formulara raznih sudskih akata), autora Muḥammada ibn Muštafe Hāḡib-zādea al-Istanbūlija (u. 1688.), na turskom jeziku. I ovaj je rukopis ispisan lijepim *ta'liq* pismom, pisanim širokim perom i vještom rukom, na 206 stranica srednje veličine. Osnovni tekst pisan je crnom tintom, a istaknute riječe označene crvenom linijom. Papir je žućkast, mjestimice bijel, a povez polukožni, oštećen. Na početku je sadržaj pisan istom rukom. Prepisivač se nije potpisao, a Dobrača ga, poznavajući njegov rukopis, pripisuje Džini. Rukopis se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci vodi pod brojem R-1729.⁴⁶

- *Baḡā'at aš-šukūk*, (Zbirka sudskih formulara), koje je sakupio Muhammed Sadiq, na turskom jeziku. Rukopis je sačinjen lijepim i krupnim *ta'liq* pismom, pisanim tupim perom. Tekst je pisan crnom tintom, a mnoge riječi nadvučene su crvenom linijom. Papir bijel, tanji, glat, a povez polukožni sa prijeklopom. Na početku su otisci pečata prepisivača i vlasnika rukopisa. Na kraju je bilješka da je djelo prepisao kadija Muhammed Baki, ali nije naveo godinu i mjesto prijepisa. Rukopis se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-615.⁴⁷

44 Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, London-Sarajevo, 1999., sv. 5, str. 56.

45 Dobrača, *Katalog GHB*, sv. 2, str. 788.

46 Isto, str. 969.

47 Osman Lavić, *Katalog GHB*, London-Sarajevo, 2005., sv. 14, str. 280.

Ključne riječi: Hadži hafiz Muhammed Baki Džino-zade, kadija, vakif, utemeljitelj mekteba, kaligraf, prepisivač rukopisa, mekteb, Osman-Šehdijina biblioteka, Gazi Husrev-begova biblioteka, *Divan* Hafiza Širazija, *Ma'rifatnâme* Ibrahima Hakkija Arzurumija, Sarajevo, Nova Kasaba, Rogatica, čifluk.

Summary

Hadži hafiz Muhammed Baqi Džino-zade
-a *qadi* of Sarajevo, *wakif*, calligrapher and bibliophile-

Hadži hafiz Muhammed Baqi Džino-zade is our prominent vakif, calligrapher and Islamic judge (*qadi*) from the period between end of 18th and the first half of 19th centuries. He belonged to the wealthy Sarajevo's family, whose family member was involved in farm estate, trade, artisanship and judicial profession. One street in a part of Sarajevo -Kovači was named by their family name –Džino as "*Džinin sokak*". The first person from the family Džino known to us is Ahmed Čelebi who signed vakufname of Salih-aga Čurčić from the year 1736.

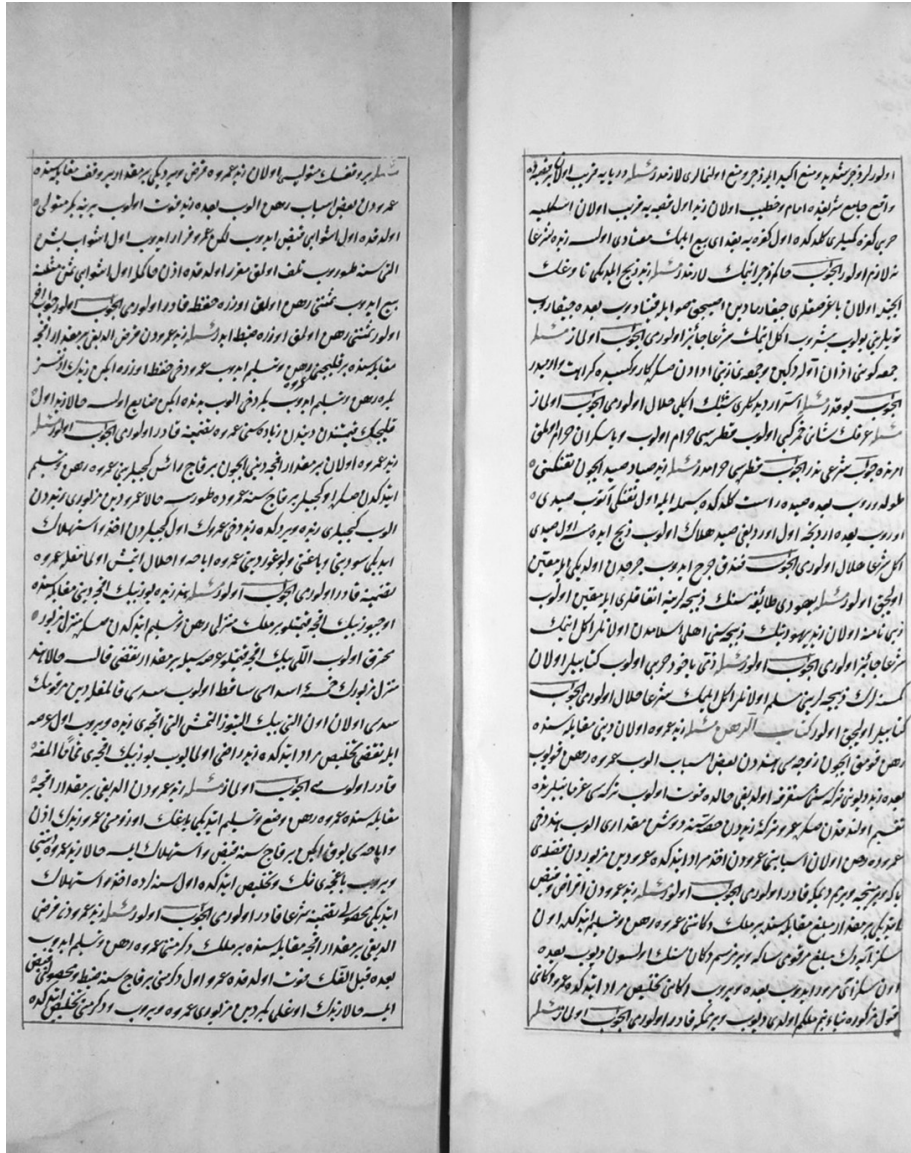
Thanks to notes written on his manuscripts it becomes known to us that hafiz Džino as a *qadi* worked in Nevesinje, Novi Pazar, Tesalija, Bosanska Dubica. He had a valuable collection of oriental manuscripts, more than 100 codices among which is a well known and very valuable manuscript of hafiz's *Divan* with decoration of classical Persian miniature (one of the most beautiful manuscripts in the Gazi Husrev-bey library) and *Ma'rifetname* of Ibrahim Hakkija Arzarumija, also well decorated manuscript. Džino made *evladijet vakuf* out of his collection, and his son Abdul-Baki handed over to the Osman Šehdi Library in Sarajevo. Today that library is part of Gazi Husrec-bey library collection.

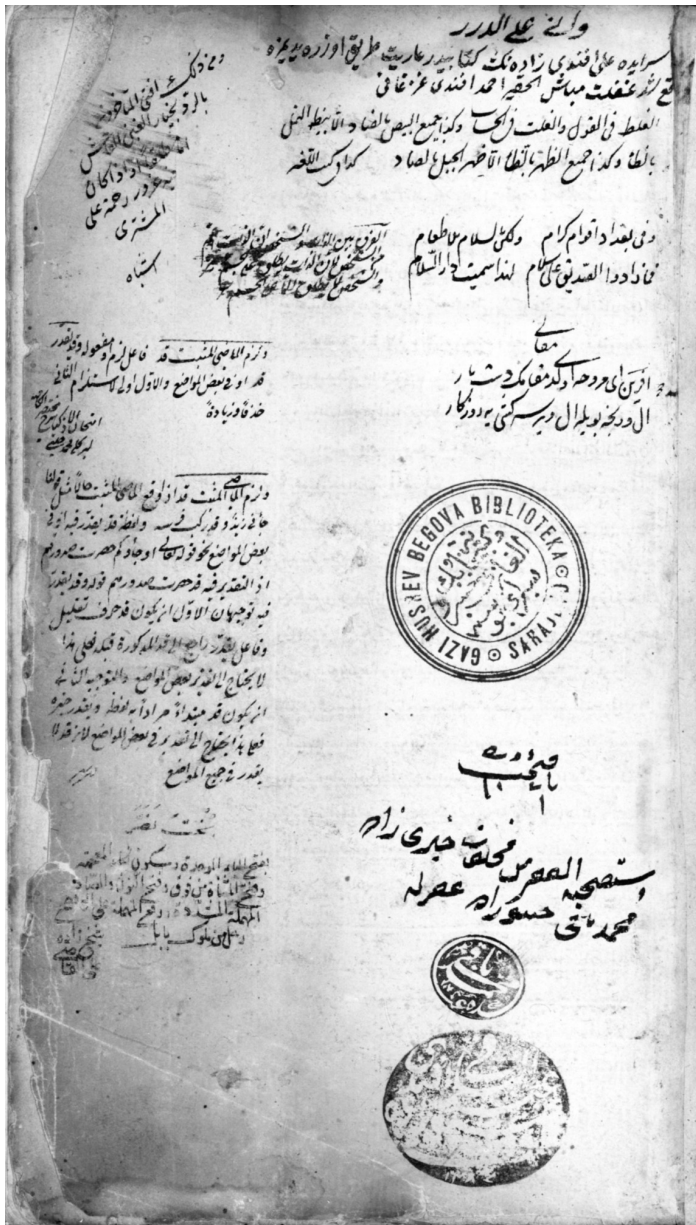
Hafiz Džino belongs to the rank of well known vakif from Sarajevo. He gave his rest-house (*konak*) for the mosque of Kebkebir hadži Ahmed (Miščina) in Sarajevo and founded one mekteb for males and he maintained four running water in surrounding areas of Sarajevo. His father hadži Muhammed-aga was a vakif too and founder of one mekteb.

The things which made hafiz Džino well known were his calligraphic and copying activities. He copied nine valuable manuscripts in period

between 1790 to 1810, out of which three were collection of fetwa. All of them today are kept in the Gazi Husrev-bey Library.

Hadji hafiz Muhammed baqi Džino-zade died in 1822/23, and was buried in the harem of the Musa-pasha mosque in Nova Kasaba near town of Zvornik.

R- 1561 – Otisak Džininog pečata u kojem stoji: *‘Abduhu, Muhammed Baqi – Njegov rob, Muhammed Baqi* iz godine 1207. (1792.). Tu je i bilješka da je rukopis otkupljen na rasprodaji (*muhallefat*) iza Hajri-zade.